

Εκπαίδευση και κοινωνική κινητικότητα

Η εκπαιδευτική πράξη και εξέλιξη για να είναι λειτουργική οφείλει να παρακολουθεί το στάδιο εξέλιξης της εκάστοτε κοινωνίας και της ιστορικής προσέγγισης της κοινωνιολογίας. Κάθε αντίληψη ερμηνείας του εκπαιδευτικού θεσμού μέσω μηχανιστικής ή οικονομιστικής θεωρίας, μπορεί να οδηγήσει σε δογματισμούς, υπεραπλουστεύσεις που παραμορφώνουν τη λειτουργία που καλείται να επιτελέσει το σχολείο ως ζωντανός οργανισμός της κοινωνίας στο σύνολό της. Και η κοινωνική διαστρωμάτωση και η κοινωνική κινητικότητα (και η εξ' αυτής απορρέουσα επαγγελματική κινητικότητα) υποβοηθούν με τα πορίσματά τους προς μια ολοκληρωμένη πολιτική για μια παιδεία ικανή και άξια του κοινωνικοπολιτικού προτσές. Οι κοινωνιολόγοι συγκεντρώνουν τα τελευταία χρόνια την προσοχή τους στη σχέση που συνδέει την εκπαίδευση με το επίπεδο τεχνολογικής ανάπτυξης και επαγγελματικής κινητικότητας. Ο έλεγχος και ο χειρισμός της γνώσης είναι λοιπόν ένα από τα μείζονα προβλήματα της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης. Ο Γάλλος κοινωνιολόγος Bourdieu συνεισέφερε τα μέγιστα σ' αυτό το ζήτημα στο οποίο επικεντρώνεται όλος ο νέος προβληματισμός της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης που δεν είναι άλλος από την κοινωνιολογία της γνώσης παραλληλιζόμενος με την κοινωνιολογία της κουλτούρας. Το εκπαιδευτικό σύστημα συνδέεται με μια σειρά από άλλους κοινωνικούς θεσμούς ο βαθμός ανάπτυξής του εξαρτάται άμεσα από την οικονομία, την κοινωνική διαστρωμάτωση και την κινητικότητα. Η επίδραση του οικογενειακού περιβάλλοντος και της ταξικής προέλευσης των μαθητών επιδρά άμεσα στις εκπαιδευτικές δυνατότητες του παιδιού. Το θέμα της εκπαίδευσης και του πολιτικού πλαισίου παραμένει ανοιχτό, όπως επίσης και ο ρόλος στην εξάλειψη φαινομένων ανισότητας στην εκπαιδευτική πραγματικότητα.

Μια προσπάθεια αρκετών δεκαετιών προς την καθιέρωση καθολικής και ενιαίας εκπαίδευσης, αποδίδει τώρα καρπούς έστω και συγκυριακά. Δηλαδή τα εκπαιδευτικά προγράμματα χαρακτηρίζονται από μια ενότητα και ομοιομορφία, θέλοντας έτσι να αμβλύνουν τις τυχόν κοινωνικές διαφορές, αλλά η μετέπειτα δυνατότητα ευκαιριών επαγγελματικής ή

κοινωνικής ανόδου είναι ακόμα σε επερώτηση. Η στάση των διαφόρων κοινωνικών στρωμάτων ως προς τη μόρφωση δεν παρουσιάζει διαφορές. Όλοι συμφωνούν και οι περισσότεροι αγωνίζονται για την απόκτηση πτυχίων με τελικό επιδιωκόμενο σκοπό την άνοδο και την απόκτηση status και γόητρου. Στο τέλος όμως αναπροσαρμόζονται πάντα οι ανάγκες ως προς τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και ως προς την αφομοίωση εργατικής δύναμης έτσι ώστε σπάνια να ανιχνεύεται το φαινόμενο της κίνησης από το ένα στρώμα σε άλλο ανώτερο.

Τα κέντρα εξουσίας παραμένουν ακόμα απρόσιτα για το μεγαλύτερο τμήμα της εργατικής ή της μικροαστικής τάξης. Μπορεί να μην είναι πια η μόρφωση δυνατότητα μιας μικρής ή πιο διευρυμένης ελίτ, αλλά παρ' ότι η πλειοψηφία έχει κατακτήσει την πρόσβαση προς τη μόρφωση, αγωνίζεται για τη μελλοντική κοινωνική και επαγγελματική καταξίωση. Η πνευματική αριστοκρατία εκτοπίζει επί σειρά δεκαετιών μαζί με την αριστοκρατία του χρήματος τη μεγάλη πλειοψηφία του κοινωνικού ιστού από την ανοδική ιεραρχικά τάση.

Σημαντικές είναι οι προσπάθειες της Σουηδίας με την καθιέρωση του ενιαίου πολυκλαδικού συστήματος, απαραίτητου για μια δημοκρατική κοινωνία που θέλει να ξεπεράσει τις αντιθέσεις της. Το σύστημα αυτό έτυχε της γενικής λαϊκής υποστήριξης. Ο Ben David ωστόσο, μελετώντας τον αριθμό των πτυχιούχων πανεπιστημίων και του επιπέδου ανάπτυξης, διαπιστώνει πως οι διαφορές είναι και προφανείς και αγεφύρωτες. Ο αριθμός που στρέφεται προς την ανώτατη εκπαίδευση είναι ολοένα και μεγαλύτερος, αλλά η αύξηση του με κανένα τρόπο δεν μπορεί να συσχετιστεί με την κατάκτηση ή μη ενός ανοδικού κοινωνικού status. Μπορεί μάλιστα σε κάποιες περιπτώσεις να θεωρηθεί ως ένδειξη μιας κοινωνίας με πολλές αβεβαιότητες. Εξάλλου οι τίτλοι και τα πανεπιστημιακά διπλώματα διαρκώς υποτιμούνται έτσι που να οδηγήσουν τον κοινωνιολόγο Ivar Berg στο να πει ότι η απογοήτευση των πτυχιούχων είναι μεγάλη διότι οι φιλοδοξίες τους δεν πραγματοποιούνται γιατί απλώς ήταν εξαρχής αδύνατο να πραγματοποιηθούν¹.

Η κοινωνική κινητικότητα δεν είναι ζήτημα ατομικής πρωτοβουλίας, ούτε καν εν τέλει αποκλειστικά ζήτημα κυβερνητικής πολιτικής. Είναι πρωτίστως αποτέλεσμα αγώνων και διεκδικήσεων από την πλευρά εκείνων που ενδιαφέρονται να ζήσουν «καλύτερα», των πολλών και μέσα στο «καλύτερα» δεν αρκεί να περιληφθεί ένας οικονομικός δείκτης ευημερίας. Στο «καλύτερα» πρέπει να περιληφθούν παράμετροι, πολιτικής και πολιτιστικής, κοινωνικής και οικολογικής ευαισθητοποίησης και πρωτοβουλίας. Τα ακίνητα εκπαιδευτικά συστήματα, είναι αυστηρής εξειδίκευσης ή πολυκλαδικής ενιαίας εκπαίδευσης, πρέπει να εξασφαλίζουν από τη στοιχειώδη ήδη εκπαίδευση των εκπαιδευμένων προς μορφές και εκφράσεις κουλτούρας και τέχνης τέτοιες που να βοηθήσουν τους οικονομικά ασθενέστερους και κοινωνικά ασθενέστερους προς μια νέα αντίληψη της γνώσης που θα περιλαμβάνει κάθε μορφή τέχνης. Μέσω της τέχνης και της ιστορίας του πολιτισμού είναι δυνατό να επιτευχθεί η πολυπόθητη κοινωνική ευημερία που δεν θα κατευθύνει, ανάλογα με τις ανάγκες των λίγων τους πολλούς. Η τεχνολογία και οι δεξιότητες, οι μορφωμένοι εργατές και οι πολύπλοκες ειδικότητες η ζήτηση εργασίας και η προσφορά θέσεων στην παραγωγική διαδικασία, προσαρμόζονται ολοένα στις ανάγκες μιας οικονομίας που αποδίδει τα μέγιστα και τα βέλτιστα στην ιεραρχικά ανώτερη τάξη, αλλά κρατάει το υπερπροϊόν της φυλάργυρα για τη μεγιστοποίηση των κερδών, αντί, όπως όφειλε, να το επενδύσει πολιτιστικά. Ο Ben David είναι σαφής: «Τα επαγγέλματα και οι τομείς τους κι όταν ακόμη συνδέονται άμεσα με την άρχουσα τάξη, αποτελούν πάντα τις επιταγές της»².

Άλλος σημαντικός κοινωνιολόγος της εκπαίδευσης ο Watts υποστηρίζει επίσης ότι παρ' ότι τα πανεπιστήμια είναι φαινομενικά ανοικτά προς όλα τα κοινωνικά στρώματα, εν τούτοις υπάρχουν διαφορές. Οι απόφοιτοι, γράφει, της μέσης εκπαίδευσης που προέρχονται από την εργατική τάξη έχουν λιγότερες πιθανότητες να μπουν στην Οξφόρδη και περισσότερες να στραφούν προς τα τεχνολογικά ιδρύματα, και ο OI. Banks πιστεύει ότι: «είναι ο βολικότερος δρόμος από τον οποίο μπορούν οι σπουδαστές εργατικής προέλευσης να πετύχουν ένα βαθμό κοινωνικής κινητικότητας μέσω των μορφωτικών προσόντων» βρίσκουμε μάλιστα το ίδιο σχήμα ταξικών διαφορών και στον πιο ορθόδοξο δρόμο. Κι αυτό κι άλλα τεκμηριώθηκαν από τους Hordley και Lee που έδειξαν ότι λειτουργεί τόσο στα χαμηλότερα όσο και στα πιο προχωρημένα επίπεδα. Τα παιδιά μεσοαστικών οικογενειών τείνουν να ακολουθούν σπουδές που οδηγούν μάλλον σε ανώτερα παρά σε κατώτερα εκπαιδευτικά προσόντα, καθώς και σε εκπαίδευση πλήρους κι όχι μερικής απασχόλησης³.

Οι διαφορές που διαπιστώνονται από χώρα σε χώρα δεν είναι τόσο μεγάλες ως προς το για ποιους η παιδεία αποτελεί οχυρό. Σημαντικές είναι οι διαφορές, επίσης, μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι γυναίκες συγκεντρώνονται σε ορισμένα είδη ανώτατης εκπαίδευσης και οι επιλογές τους ακολουθούν το δρόμο της ταξικής και της φυλετικής τους διαφοράς. Λιγότερες κάνουν μεταπτυχιακά, λιγότερες τελειώνουν το πανεπιστήμιο κι όσες έχουν πετύχει και τα δυο είναι αντιμετώπιες με μια ανάληψη κοινωνική υπεροψία που σπάνια την ξεπερνούν και πάντως με διπλάσιους κόπους αν προέρχονται από χαμηλό κοινωνικοοικονομικό στρώμα. Η οικονομική κατάσταση επηρεάζει τη διάθεση για σπουδές, όπως και τις επαγγελματικές επιλογές. Η επιλογή του ιδιωτικού σχολείου και του κολεγίου αφορά μόνο τις εύπορες οικογένειες. «Η γυναίκα είναι κυρίως καταναλωτική μονάδα και εντός και εκτός του σπιτιού. Η έγγαμη συνδράμοντας στα οικογενειακά έξοδα, η άγαμη για να αποκτήσει περιουσία και προίκα»⁴.

Τα ποσοστά και στην εργασία και στην εκπαίδευση είναι για τη γυναίκα εύλογα και δεν χωρούν αμφισβήτηση. «Στους 1.000 άνδρες οι 174 ακολουθούν ανώτατες σπουδές ενώ στις γυναίκες οι 76, οι δε άνδρες από εύπορα περιβάλλοντα έχουν 7 φορές περισσότερο την πρόθεση να ακολουθήσουν ανώτατες σπουδές σε σχέση με τους άντρες από εργατικά περιβάλλοντα. Στις γυναίκες η διαφορά είναι 12 φορές μεγαλύτερη. Το 27% των πτυχιούχων ενδιαφέρεται να ακολουθήσει μεταπτυχιακές σπουδές ενώ το αντίστοιχο ποσοστό στους άντρες είναι 58%⁵. Κι όπως τονίζει η Μαρία Ηλιού⁶ «πριν να πανηγυρίσουμε την άνοδο του αριθμού των γυναικών στο τάδε επάγγελμα ή στο δείνα τύπο εκπαίδευσης, θα έπρεπε να διερευνούσαμε τη διολίσθηση προς μείωση της αξίας των αντίστοιχων διπλωμάτων». Έτσι κι αν ακόμη τα ποσοστά για τις δυνατότητες των μη προνομιούχων τάξεων παρουσιαστούν και τώρα και στο μέλλον αυξητικά, ο ενθουσιασμός πρέπει να είναι συγκρατημένος αφού παραλλήλως υποτιμάται η αξία των πτυχίων. Μια έρευνα στη Σουηδία για τις διαφορές επίδοσης, κατέληξε στο συμπέρασμα πως οι ομάδες με διπλάσια εισοδήματα διέφεραν ουσιαστικά από άλλες με μικρότερα⁷. Οι ανισότητες στις κοινωνικές δυνατότητες αφορούν και την ανισότητα στη δυνατότητα της εκπαίδευσης, κι όπως τόνισε η Barbara Wooton «μια δύσκαμπτη ταξική δομή δεν είναι ασυμβίβαστη με σημαντικό βαθμό ατομικής κινητικότητας» και ο Jenks και ο Bourdon υποστήριξαν ότι ο δρόμος προς την ισότητα και την άνοδο διέρχεται όχι τόσο μέσα από την ισότητα στις εκπαιδευτικές διαδικασίες, όσο μέσα από μια κοινωνία εξισωτική⁸. Και πώς να υπερκεραστούν τα προβλήματα εκπαίδευσης και ανοδικής κοινωνικής κινητικότητας, όταν «η κακή διατροφή, και οι κακές βιωτικές συνθήκες επηρεάζουν άμεσα την υγεία των παιδιών

και επομένως την ικανότητά τους για μάθηση;»⁹

Τα χαμηλά ημερομίσθια, η ανεργία, η πολυμελής οικογένεια και η απώλεια ενός εργαζόμενου μέλους της, η φτώχεια δηλ., επηρεάζουν άμεσα και έμμεσα το παιδί και πολλές είναι οι στατιστικές που ερευνώντας το θέμα καταλήγουν στο συμπέρασμα πως οι οικονομικοί λόγοι αποτελούν μια βασική αιτία εγκατάλειψης του σχολείου ακόμα και της βαθμίδας στοιχειώδους εκπαίδευσης. «Η φτώχεια μπορεί να κάνει ένα γονέα λιγότερο πρόθυμο να παραμείνει το παιδί του στο σχολείο, μπορεί να του καταστήσει δύσκολη την πληρωμή εξόδων για αγορά βιβλίων και παιχνιδιών, για την πραγματοποίηση εκδρομών που βοηθούν το παιδί να αποκτήσει γνώσεις. Η φτώχεια μπορεί να επιβάλει στεγαστικές συνθήκες που να κάνουν όλη την οικογένεια εκνευρισμένη και δυστυχημένη ή να καθιστούν σχεδόν αδύνατο για τους γονείς να φιλήσουν ή να παίξουν με τα παιδιά τους»¹⁰.

Είναι φανερό ότι οι εργατικές τάξεις έχουν λιγότερες φιλοδοξίες για τους εαυτούς τους και τα παιδιά τους. Ο Douglas αναφέρει ότι οι μεσοαστοί ενδιαφέρονται περισσότερο για την πρόοδο των παιδιών στο σχολείο από ό,τι οι χειρωνακτικά εργαζόμενοι γονείς και το ενδιαφέρον τους αυξάνεται σχετικά καθώς το παιδί τους μεγαλώνει: επισκέπτονται τα σχολεία συχνότερα για να μαθαίνουν πώς πηγαίνει το παιδί τους στα μαθήματά του και στις επισκέψεις τους αυτές είναι πολύ πιθανό να δουν το διευθυντή καθώς και το δάσκαλο της τάξης, ενώ οι εργαζόμενοι χειρωνακτικά γονείς είναι συνήθως ικανοποιημένοι όταν δουν μόνο το δάσκαλο της τάξης»¹¹. Ο Turner είναι εδώ σαφής: «Ο ανειδίκευτος εργάτης πρέπει να μετακινηθεί όσο και ο βιοτέχνης που θέλει να γίνει επιχειρηματίας. Ο γιος του μεγαλοεπιχειρηματία δεν χρειάζεται να κάνει τίποτα για να έχει τη θέση του πατέρα του»¹².

Έτσι τα όνειρα τραβούν κι αυτά το δρόμο της ρεαλιστικής απεικόνισης της ζωής. Οι φιλοδοξίες έχουν κι αυτές ταυτότητα και όρια. Όποιοι από τα ασθενέστερα οικονομικο-κοινωνικά στρώματα θελήσουν να κατακτήσουν το περίφημο status και το κοινωνικό γόητρο, πρέπει να αναλωθούν σε διπλάσιους κόπους, θυσίες, στερήσεις για να το πετύχουν. Ο δρόμος δεν είναι ανοικτός ούτε οι πόρτες για αυτούς. Τις περισσότερες φορές οι θυσίες περιλαμβάνουν εκτός του θυμικού μέρους του εαυτού τους και υποχωρήσεις ηθικές, πνευματικές, ψυχικές και ιδεολογικές κ.α. Το «αντίτιμο της δόξας» είναι συχνά εξαιρετικά υπερβολικό κι αυτό που θα εξίσωνε τα κοινωνικά άτομα εξαιρετικά παραγκωτισμένο και υποτιμημένο: ο πολιτισμός.

Με την τέχνη και τον πολιτισμό ίσως η κοινωνία και οι θεσμοί της να έβρισκαν τη βασιλική οδό προς τις ίσες ευκαιρίες και την αξιοκρατία. Όμως οι εκπαιδευτικές πολιτικές εξακολουθούν ν' αναζητούν τη λυδία λίθο στην τεχνολογία και στην οικονομία παρ' ότι τα οριακά σημεία των οικοσυστημάτων τους δείχνουν κάθε μέρα το αδιέξοδο. Αλλά το ζήτημα όλο είναι το εξής: θέλει η άρχουσα τάξη να εκχωρήσει δικαιώματα; Η προφανής απάντηση μπορεί να αναστραφεί μόνο μέσω μιας εκπαίδευσης βασισμένης στο σεβασμό της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός λαού και του φυσικού του περιβάλλοντος. Κι αυτό θα γίνει δυνατό όταν το υπερπροϊόν της εργασίας επενδυθεί στα έργα πολιτισμού, στην προστασία των έργων τέχνης στην αντίληψη ότι δεν έχει καμιά σημασία να έχεις, αλλά να είσαι.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ivar Berg, *Education and jobs. The great training robbery*, Harmondsworth, Middlesex, ed. Penguin, 1970, σελ. 144, 183-184.

2. Ben David, *Professions in the class system of present day societies*, Current Sociology, τόμ. XII, σελ. 261-275.
3. Βλέπε Olive Banks, *Η κοινωνιολογία της εκπαίδευσης*, σελ. 100-102.
4. Ι.Δ. Παυλάκου, *Το είδωλο του καθρέφτη της*, σελ. 39.
5. 'Ο.π., σελ. 38.
6. Περ. Αντί, τεύχ. 38, 7/2/76.
7. T. Husen, *The learning society*, σελ. 70.
8. Wooton B., *Equal opportunity in education* και Halsey A., *Sociology and the equality debate*.
9. Ol. Banks, όπ. π., σελ. 126.
10. Ol. Banks, όπ. π., σελ. 132-133.
11. Douglas J.W.B., *All our future*, σελ. 53, εκδ. P. Davis.
12. R. Turner, *The social context of ambitions*, σελ. 45-47.